

ДИТИНОЦЕНТРИЧНА КОНЦЕПЦІЯ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

С. І. ЯКИМЕНКО

Учіння про сім'ю є змістовою константою багатоаспектної теоретико-практичної спадщини В. Сухомлинського, вивчення якої набуло особливої актуальності на сучасному етапі розвитку історико-педагогічної науки. Звертаючись до проблем сімейного виховання, прямо та опосередковано розглядаючи його окремі аспекти, вчений був глибоко переконаний у потенційній силі виховного впливу родини, скеровував усю діяльність на узгодження виховних цілей і дій сім'ї та школи.

Вперше в радянській педагогіці, після довгої перерви, він обґрунтував дитиноцентричну концепцію сімейного виховання, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних взаємовідносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю; окреслив місце сім'ї в цілісному процесі формування особистості; розробив і перевіряв на практиці ідею співпраці сім'ї та школи в вихованні дітей тощо. Його наукові напрацювання, практичний досвід були, є й будуть базовими для подальшого розвитку теорії та практики виховання дітей у сім'ї.

Аналіз і характеристика поглядів ученого на проблеми виховання дітей у сім'ї дають змогу проникнути в їх сутність, оцінити новаторство ідей, співзвучність їх викликам сучасності. В. Сухомлинський теоретично обґрунтував і доклав зусилля до практичного втілення в життя дитиноцентричної концепції сімейного виховання, що являє систему закономірностей, поглядів, ідей, які розширюють і поглиблюють теорію та практику виховання дітей у сім'ї. Основне місце в її реалізації належить батькам, іншим членам родини, громаді.

Як першооснова виховання, наголошував В. Сухомлинський, сім'я здійснює найбільший вплив на розвиток особистості та суспільства. Усупереч позиції офіційних властей, які недооцінювали, інколи ігнорували роль і значення сімейного виховання в цілісному процесі становлення особистості, педагог висував власну точку зору: відмовитися від безперспективних планів і штучних експериментів та повною мірою використовувати виховний потенціал сім'ї як фактора формування кращих особистісних якостей підростаючої людини. Адже саме „в сім'ї, в найтоншому дотику батька та матері до дитячого серця і розуму пишеться наймудріша, найскладніша і в той же час найпростіша... сторінка книги, яку ми всі називаємо суспільним вихованням” [6, с. 129].

Мета – вивчення праць й досвіду педагога й батька дає змогу досліджувати погляди В. Сухомлинського на сім'ю та систему виховання в ній, переконатися цілісності дитиноцентричності концепції сімейного виховання. Доводити, що основних системоутворюючих компонентів належать: дитиноцентризм, принцип природовідповідності, народності, гуманізму, соціалізації тощо.

Дитиноцентризм В. Сухомлинський розглядав на основі антропологічного підходу, який був визначений і обґрунтований ще К. Ушинським, а потім розвинений П. Лесгафтом, П. Каптеревим. Свідченням антропологічного підходу до виховання особистості є те, що в центр своїх наукових пошуків і практичної діяльності В. Сухомлинський поставив дитину. Переваги дитиноцентричного підходу він убачав у забезпеченні успішності природного розвитку дитини відповідно до її індивідуальних здібностей та інтересів. На його думку, кожна дитина може реалізувати свої можливості, досягти бажаної мети, задля чого вона має пройти складний шлях біологічного, психічного, соціального, суспільного розвитку та становлення. Успішність перебігу цього процесу забезпечує цілеспрямований виховний вплив на дитину в кожному з означених напрямів, а головне – посилена увага батьків до внутрішнього світу особистості, адже формування її мотивів, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій прямо залежить від впливу сімейного середовища, зусиль батьків і дітей. Мудра влада виховання, наголошує В. Сухомлинський, виявляє себе в тому, що пробуджує у кожній дитині її „індивідуальну людську неповторність” [2, с. 284].

Принцип природовідповідності. Природовідповідністю пронизана вся творча спадщина В. Сухомлинського. Він розглядає не дитину взагалі, а дитину конкретного віку, статі, соціального статусу, природних здібностей, певної спадковості й лише за такого підходу вибудовує систему педагогічних впливів на неї. Вчений виокремлює особливості етапів становлення дошкільника, школяра, підлітка, юнака та дівчини. Згідно з цим, батьки мають враховувати внутрішню природу

дитини та вести її природним шляхом розвитку. І в цьому процесі дорослішання сім'я посідає спочатку головне місце („Серце віддаю дітям”) [9], потім стосунки в сім'ї стають партнерськими, рівними („Народження громадянина”) [8] і в юності – це поради дітям, що вже стали дорослими („Листи до сина”, „Лист дочці”) [3; 4].

Через принцип народності В. Сухомлинський конкретизував своє розуміння суспільної та національно-культурної обумовленості процесу виховання дітей у сім'ї. Він виходив із того, що сім'я в історичному розвитку суспільства була основним інститутом становлення педагогічного досвіду народу, його виховних норм, традицій і цінностей. Із цим принципом учений безпосередньо пов'язував завдання морального виховання, у статті „Моральні цінності сім'ї” обґрунтував, що „найголовніше моральне багатство сім'ї – це сімейні взаємовідносини і в ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних, людяних взаємовідносин” [7, с. 440].

Він розглядав швидше не сім'ю, а родину – крім батька й матері – дідусів і бабусь, прабабусь, інших близьких родичів, що було екстраполяцією ідей народної педагогіки в сімейне виховання. Педагог глибоко усвідомлював, що традиції, які живуть у казках, піснях, билинах, звичаях, обрядах, правилах поведінки і передаються від роду до роду, становлять аксіологічну основу національного виховання дітей. Вони закладаються з дитинства в сім'ї й ніколи не втрачають своєї важливості. Отже, суть народності у вихованні В. Сухомлинський убачав у тому, щоб із перших днів народження в сімейному середовищі формувалося в дітей уявлення про кращі загальнолюдські, національні, сімейні цінності і, зрештою, все те, що ми називаємо менталітетом народу, нації [2, с. 93].

Принцип гуманізму був стрижнем педагогіки В. Сухомлинського взагалі та його сімейної педагогіки зокрема. У невпинному творчому пошуку він продовжив і розвинув гуманістичні ідеї своїх попередників: Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Сковороди, К. Ушинського та ін.

Гуманізм В. Сухомлинського – це любов до кожної дитини, неуспішної, важкої, невстигаючої, проблемної в усіх обставинах і ситуаціях. Та головне – він так налаштував батьків, і цього ж принципу неухильно дотримувався й сам. Тому на питання, що в його житті було найголовнішим, без вагань відповідав: „Любов до дітей” [9, с. 7]. Гуманістичні ідеї В. Сухомлинський системно виклав у „Етюдах про комуністичне виховання” (1967 р.); це довіра й повага до дитячої особистості, врахування інтересів, захоплення у дитячому колективі, а не безперечний вплив колективу на особистість, виховання без покарань, провідна роль слова та особистий приклад вихователя для дитини. Ці погляди В. Сухомлинського на виховання викликали обурення з боку офіційної педагогіки, про що ґрунтовно йдеться в укладеній О. Сухомлинською праці „Етюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы” (2008 р.) [1].

Ці ідеї безпосередньо стосуються й сімейної педагогіки, зокрема обґрунтування В. Сухомлинським провідного чинника виховання дітей у сім'ї – батьківської любові до дитини. На питання: „Якою вона має бути?”, спираючись на досвід своїх попередників, результати власних наукових напрацювань і багаторічної роботи з батьками, він відповів: „Батьківська любов повинна бути такою, щоб у дитини пробуджувалася чуттєвість серця до навколишнього світу, до всього, що створює людина, що слугує людині і, звичайно, передусім до самої людини” [6, с. 117]. В. Сухомлинський уважав, що сім'я є виховним середовищем за умови, якщо вона пробуджує в дітях людяність.

Такі погляди особливо значимі в наш час, коли в зв'язку зі змінами соціально-економічного життя в Україні, погіршенням матеріального добробуту багатьох сімей, наявністю політичних суперечностей, зміною ставлення до духовних цінностей, зрештою, з відсутністю загальнонаціональної ідеології, проблема посилення уваги до виховання дітей на гуманістичних засадах у сім'ї стоїть актуально й гостро.

Принцип соціалізації. Батьківська сім'я – перший інститут соціалізації дитини. В. Сухомлинський, як і всі його попередники – К. Ушинський, П. Каптерев та ін., розглядав сім'ю як провідний соціальний інститут. Соціалізація дитини в сім'ї, на його думку, сприяє активному входженню дитини в суспільство. У ній (сім'ї) вона засвоює перший соціальний досвід. В. Сухомлинський визначав соціалізацію як прилучення особистості до суспільства, виходячи з того, що „з першого подиху свого життя вона (дитина) – істота суспільна й її суспільна сутність виявляється в її відносинах, стосунках, взаєминах із іншими людьми (з перших днів народження в сімейному середовищі), які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина включається в суспільство та стає його членом” [5, с. 448]. Цим В. Сухомлинський підкреслює, що виховання дітей у сім'ї – це соціалізація й що саме від сім'ї залежить, якою в світ вийде дитина.

Зазначаємо, що як одну зі складових соціалізації дитини В. Сухомлинський визначає самовиховання, якому надає особливого значення, підкреслює, що самовиховання відіграє велику роль у житті кожної людини. Сім'ю він розглядав як початкову ланку поступового переходу підростаючої людини від стану підпорядкування дорослим членам сім'ї до появи та розвитку потреби в самоактивності та самовихованні. Сім'я, за В. Сухомлинським, є основою розвитку й формування

дитини, до якої потім приєднуються школа, інші виховні інституції, в яких і відбувається процес становлення особистості, її соціалізації.

Зазначаємо, що теоретично обґрунтовані педагогом підходи та принципи сімейної педагогіки були реалізовані в конкретних складових дитиноцентричної концепції сімейного виховання. Зокрема, нами виокремлено такі її складові: соціалізація дитини в сім'ї; виховання громадянина; усвідомлення духовної єдності поколінь; урахування потреб й інтересів дітей у сім'ї; становлення та розвиток культури почуттів і взаємин; формування розумних потреб та бажань тощо.

Відтак, розробляючи дитиноцентричну концепцію сімейного виховання, В. Сухомлинський науково обґрунтував її мету і завдання, принципи, шляхи, умови, форми та методи її успішної реалізації. Його думки пройняті переконаністю у великій силі сімейного виховання, успіх якого залежить від знання батьками природи дитини, поєднання у виховній роботі сім'ї форм, методів і прийомів фізичного, розумового, морального, громадянського, трудового та естетичного розвитку дитини.

Теоретичні, методичні й організаційні новації В. Сухомлинського випередили свій час і в умовах сьогодення слугують основою, на якій має розвиватися теорія й практика виховання дітей у сім'ї.

Таким чином ми погоджуємося з В. О. Сухомлинським, який вважав, що дитячий світ – це світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про гарне й погане, у них свої критерії краси, у них навіть свій вимір часу: в дитинстві день здається роком, а рік – вічністю. Щоб мати доступ у цей казковий палац, ім'я якому Дитинство, педагог повинен перевтілитися, стати в якійсь мірі дитиною – тільки за цієї умови йому буде доступна мудра влада над людиною-дитиною.

Василь Сухомлинський надавав великого значення сім'ї у вихованні дитини, прикладу батьків та вихованню в дітей любові і поваги до батьків. Дитина починає пізнавати світ з матері та батька. З того, як говорить мати з дитиною, як ставиться батько до матері. З цього всього і складаються перші уявлення про добро й зло. Щоб виховати повагу до батька і матері, треба вчити дітей бути добрими сином і донькою своїх батьків. Що це означає у педагогічній спадщині В. Сухомлинського? Видатний педагог тлумачить це як прагнення дитини приносити в сім'ю мир і спокій, радість і щастя й не задавати тривоги та прикроців. Турбота про родинну злагоду, про радість і щастя батьків має стати її головним прагненням. Саме ця тонка філософія для дітей та дорослих присутня у його літературних творах: казках, оповіданнях.

Прислухаємось до порад В. О. Сухомлинського, який стверджував, що життя дитини повинно бути комфортним. Отже, приходимо до висновку, що якщо ми зможемо створити для дитини збагачене емоціями, яскраво забарвлене, змістовне у всій його різноманітності життя на всіх ступенях соціального середовища: у сім'ї, в дошкільній установі, у школі, в соціумі, то можемо бути впевненими – життя дитини комфортне.

Список використаної літератури:

1. Сухомлинская О. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / „Акта” – издание, 2008. – 430 с.
 2. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. – У 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.1. – 1976. – С. 207 – 400.
 3. Сухомлинський В. О. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.3. – 1977. – С. 583 – 657.
 4. Сухомлинський В. О. Лист дочці / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – 670 с.
 5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.1. – 1976. – С. 403 – 637.
 6. Сухомлинский В. А. Ми продолжаем себя в детях / В. А. Сухомлинский // Мудрость родительской любви / [Сост. А. И. Сухомлинская]. – М. : Мол. гвардия, 1988. – С. 99 – 148.
 7. Сухомлинський В. О. Моральні цінності сім'ї / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.5. – 1976. – С. 436 – 440.
 8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.3. – 1977. – С. 283 – 582.
- Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.3 – 1977. – С. 7 – 279.